

Ulla Moilanen, Heli Etu-Sihvola & Hanna-Leena Puolakka

Rautakautisten hautausten suuntaa ei voida liittää pääsiäiseen

Marianna Ridderstad esitti hautojen suuntiin perustuvissa arkeoastronomisissa kirjoituksissa (Ridderstad 2017; Paukku 2017) Lounais-Suomen kristillistyneen jo 850-luvulla. Väitteen mukaan kristinuskon omaksuminen tapahtui siis yli kaksisataa vuotta aiemmin kuin perinteisesti on arveltu (esim. Hiekkanen 2003: 13; Kivikoski 1955). Lisäksi *Helsingin Sanomien* artikkelissa Ridderstad esittää pääsiäistä vietetyn Suomessa jo lähes 1200 vuotta sitten (Paukku 2017). Tämä perustetaan olettamukseen, jonka mukaan vainajat haudattiin viikinkiajan alkupuolella Eurassa ja Köyliössä systemaattisesti jalat kohti pääsiäisen aamunkoitoa. Tausta-aineistona on Ridderstadin kirjoittama julkaisematon artikkelikäsitelmä. Edellä esitetyt väitteet eivät ole täysin ongelmattomia. Puutteena voidaan pitää erityisesti sitä, että artikkelikäsitelmästä puuttuu taustatietoa suomalaisesta arkeologisesta tutkimuksesta, rautakautisista hautauskäytännöistä ja etenkin uskonto- ja rituaaliarkeologian teoreettisesta viitekehyksestä (mm. Insoll 2004; Renfrew 1994; Renfrew & Bahn 2004: 416–417). Niiden sijaan Ridderstad esittää, että arkeoastronomia toimii yhtä hyvänä kristillistymisprosessien tutkimusmenetelmänä kuin arkeologia tai kielitiede (Ridderstad, julkaisematon käsitelmä). Laajasti uutisoitu artikkelikäsitelmä on myös luettavissa toistaiseksi – vielä yli vuosi asiasta uutisoin-

nin jälkeen – vain internet-sivustolla (Academia.edu), ei vertaisarvioitussa julkaisussa tai tieteellisessä aikakauslehdessä, kuten tavallisesti on tapana.

Sekä julkaisemattomassa käsitelmässä että edellä mainituissa lehtiartikkelissa (Paukku 2017; Ridderstad 2017) esitetyn ajatuksen suurimpia ongelmia on se, että hautaussuunnan nähdään aina liittyvän pelkästään ideologiaan tai uskomusmaailmaan. Myös viitteet muihin artikkeleihin, joissa hautaussuunta selitetään mahdollisilla astronomisilla seikoilla, kuten hautojen suuntaamista kuolinpäivän tai -vuodenajan aamunkoiton mukaan (esim. Brown 1983; Fichter & Volk 1980), puuttuvat. Arkeologeille lienee itsestään selvää, että kalmistoa käyttäneen yhteisön mahdollista kristillisyyttä ei voi perustella vain yhdellä havainnoitavalla piirteellä, kuten hautaussuunnalla. Haudan suuntaan on voinut ideologian ja uskomusten ohella vaikuttaa myös moni muu seikka, esimerkiksi vainajan ikä ja asema yhteisössä, kalmiston sijainti maisemassa tai suhteessa asuinpaikkaan, maaston topografia, maaperän laatu ja kivisyys, aikaisempien hautojen sijainti, vainajan sukulaisten hautapaikat ja niin edelleen (mm. Joy 2016; Lehtosalo-Hilander 2000: 161; Mikkola 2009: 183).

Esimerkkinä mainitussa Euran Luisitarissa hautausten suuntiin vaikutti erityisesti viikinkiajan puolivälistä lähtien hautapaikaksi rajatun alueen koko ja kivisyys (Lehtosalo-

Hilander 1982: 45; 2000: 161), jotka muuttivat suuntauksia niin, että haudaus oli ylipäättään mahdollista. Kaivauskarttoja tutkimuksen pohjana käytettäessä on myös huomioitava dokumentoinnin vaikutus niihin. Esimerkiksi Luistarin esineettömistä haudoista dokumentoitiin ainoastaan sen kaivausrudun lounaiskoordinaatti, jossa haudan lounaiskulma sijaitti, minkä vuoksi haudat asettuvat näennäisesti todellisuutta siistimpiin riveihin (Salonen 2014: 37). Mikä mahtaa olla dokumentoinnin tarkkuus vanhempien, 1800–1900-luvun vaihteessa tutkittujen, kalmistojen tapauksessa? Voiko haudan suuntaa pitää aina varmuudella luotettavasti dokumentoituuna?

Hautaussuuntien määrittäminen ei aina kaivaushetkelläkään ole helppoa, sillä Suomen hapan maaperä säilyttää orgaanista ainesta huonosti (mm. Taavitsainen 1997: 53). Etenkin esineettömien hautojen kohdalla on toisinaan vaikea sanoa kummassa suunnassa vainajan pää ja jalat ovat sijainneet. Näin on esimerkiksi Piikkiön Huttalanmäessä (Luoto & Fischer 1987a; 1987b), jota Ridderstad käyttää yhtenä esimerkkinä kalmistosta, jossa hautaukset on suunnattu kohti pääsiäisen auringonnousua. Myös esineettömien hautojen ikä jää monissa tapauksissa luonnontieteellisten analyysien puuttuessa arvailujen varaan.

Ridderstadin esittämän kristillistymisen aikoihin ei Luistarissa ollut enää juuri tilaa haudata muuten kuin kalmistona käytetyn alueen reunoille. Hautaussuunta yhtenäistyi vasta 1000-luvun aikana, jolloin hautoihin ensimmäisen kerran ilmestyy toisinaan kristillisenä pidettyä esineistöä, kuten leijonakoristeisia kupurasolkia (Salo 2005: 167). Nämäkin löydöt ovat kiisteltyjä, eivätkä ne suoraan kerro haudatun vainajan uskomusmaailmasta. Esimerkiksi Lehtosalo-Hilander (2000: 299) on suhtautunut epäilevästi jopa Luistarin ristinmuotoisten riipusten ja kristinuskon yhteyteen. Varsinaiset risti- ja krusifiksiriipukset – joita on yleensä pidetty edellisiä varmempina viitteinä kristinuskon vaikutuksesta – puuttuvat Euran hautalöydöistä kokonaan (Lehtosalo-Hilander 2000: 301).

Vasta 1100-luvulla Luistarin kalmisto levisi entisten rajojensa ulkopuolelle ja haudat muuttuivat kapeiksi ja kokonaan esineettömiksi. Näitä piirteitä on arkeologisessa tutkimuksessa perinteisesti pidetty yhtenä, ei suinkaan ainoana, merkinä kristinuskon vaikutuksesta yhteisöön (ks. esim. Kivikoski 1955; Lehtosalo-Hilander 1982: 19–21; Purhonen 1998; Thelander 2005). Arkeologiset havainnot eivät siis suoraan vahvista Ridderstadin väitettä varhaisesta kristinuskon omaksumisesta. Ridderstadin mukaan haudat on suunnattu "todelliseen itään", joka varhaisessa kristillisessä kirkossa määritettiin kevätpäiväntasauksen auringonnousun mukaan (Ridderstad, julkaisematon käsikirjoitus). Ridderstadin päättelyketju lähtee premissistä: *haudat on suunnattu kevätpäiväntasauksen mukaan*. Lopputuloksena on heikko induktio: koska kevätpäiväntasaus sijoittuu suunnilleen pääsiäisen ajankohtaan, on hautaajien täytynyt olla kristittyjä, sillä pääsiäistä eivät olisi juhlineet muut kuin kristityt. Mutta miksi juuri hautaussuunta kertoisi tiettyyn vuodenaikaan sijoittuvasta juhlasta, ja miksi mahdollinen kevään juhla olisi nimenomaan pääsiäinen? Ajatusketjua voidaan pitää tulkintavirheenä *Cum hoc ergo propter hoc*.

Muinaisen maailmankuvan ja uskomusmaailman tutkimus ei ole yksinkertaista, ja sen tulee perustua olemassa olevaan arkeologiseen lähdeaineistoon kokonaisuutena sekä uskonto- ja rituaaliarkeologisen teoreettisen viitekehyksen hallintaan. Kiinnostavasta ajatuksesta huolimatta Ridderstadin esittämät näkemykset pääsiäiseen suunnatuista haudoista vaikuttavat tämänhetkisen tiedon perusteella kuitenkin väistämättä ylitulkinnaalta.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Luoto, J. & Fischer, R. 1987a. Piikkiö, *Huttala, Huttalanmäki. Ristiretkiaikaisen kalmiston kaivaus* 9.6. – 11.7.1986. Kaivausraportti. Turku: Turun yliopisto, arkeologia.
- Luoto, J. & Fischer, R. 1987b. Piikkiö, *Huttala, Huttalanmäki. Ristiretkiaikaisen kalmiston kaivaus* 1.6. – 26.6.1987. Kaivausraportti. Turku: Turun yliopisto, arkeologia.
- Ridderstad, M. *Orientalizations of the early Christian graves in Finland*. Julkaisematon käsikirjoitus. Academia.edu <https://www.academia.edu/31689735/Orientalizations_of_the_early_Christian_graves_in_Finland> (Luettu 4.5.2018)
- Salonen, A.-M. 2014. *Kristittyjä kalmistoissa? Esineettömät hautaukset Ala-Satakunnan ja Varsinais-Suomen ruumiskalmistoissa rautakauden ja keskiajan taitteessa*. Pro gradu -tutkielma, Helsinki: Helsingin yliopisto, arkeologia.

Tutkimuskirjallisuus

- Brown, M. A. 1983. Grave Orientation: A Further View. *The Archaeological Journal* 140 (1): 211–218.
- Fichter, G. & Volk, P. 1980. The eastern orientation of Merovingian graves and the seasonal distribution of morbidity and mortality (using the Sasbach-Behans and Bischofingen-Bigärten cemeteries as examples). *Journal of Human Evolution* 9 (1): 49–59.
- Hiekkanen, M. 2003. *Suomen kirkot keskiajalla*. Keuruu: Otavan kirjapaino.
- Insoll, T. 2004. *Archaeology, Ritual, Religion. Themes in Archaeology*. London: Routledge.
- Joy, F. 2016. The Sámi Noaidi Grave in Kuusamo and the Significance of the North-South Orientation. *Journal of Finnish Studies* 19 (1): 208–243.
- Kivikoski, E. 1955. Suomen varhaisin kristillisuus muinaistieteellisen aineiston valossa. Maliniemi, A., Juva, M. & Pirinen, K. (toim.) *Novella plantatio. Suomen kirkkohistoriallisen seuran juhlakirja Suomen kirkon juhluvuotena 1955*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 56: 21–41. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 2000. *Kalastajista kauppainaisiin. Euran esihistoria*. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1982. *Luistari I. The Graves*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 82:1. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Mikkola, E. 2009. The Mikkeli Tuukkala Cemetery – The 2009 Excavations and New Interpretations. *Fennoscandia archaeologica* XXVI: 177–185.
- Paukku, T. 2017. Suomi alkoi haudata vainajia kohti pääsiäisen aamunkoittoa 800-luvulla – kristinusko saapui siis luultua aiemmin. *Helsingin Sanomat* 12.4.2017.
- Purhonen, P. 1998. *Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Uskontoarkeologinen tutkimus*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 106. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Renfrew, C. 1994. *The Archaeology of Religion*. Renfrew, C. & Zubrow E. (toim.) *The Ancient Mind*: 3–12. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renfrew, C. & Bahn, P. 2004. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*, 4th edition. London: Thames and Hudson.
- Ridderstad, M. P. 2017. Uusi aamunkoitto viikinkiajan Suomessa. *Tähdet ja avaruus* 46,2: 18–23.
- Salo, U. 2005. *Risti ja rauta. Kristilliset kuvat, symbolit ja ornamentit Suomen rautakauden löydöissä. Kristinuskon esineellistä kulttuurihistoriaa ennen kirjoitetun sanan aikaa*. Emil Cedercreutzin säätiö.
- Taavitsainen, J.-P. 1997. Suomen Esihistorialliset Palamattomat Luuaineistot. Heikki S. Vuorinen ja Ursula Vala (toim.) *Vanhujen Luiden Kertomaa*: 52–61. Helsinki: Helsinki University Press.
- Theliander, C. 2005. *Västergötlands kristnande. Religionsskifte och gravskickets förändring 700–1200*. Riga: Preses Nams.

FM Ulla Moilanen on Turun yliopiston tohtorikoulutettava. Hänen väitöskirjansa käsittelee ruumishautustapojen variaatioita myöhäisrautakauden Suomessa.
ullamoilanen1@gmail.com

FM Heli Etu-Sihvola on Helsingin yliopiston tohtorikoulutettava. Hänen väitöskirjansa käsittelee Euran Luistarin kalmiston luustojäänteiden isotooppiarkeologiaa.
heli.etu-sihvola@helsinki.fi

HuK Hanna-Leena Puolakka viimeistelee pro gradu -työtään Oulun yliopistoon myöhäisen rautakauden kalmistoista.
hanna-leena.puolakka@student oulu.fi